

Geyza Gardonyi ve Eseri

Prof. Dr. Pál Fodor – Dr. Tünde Császrtvay

Geyza Gardonyi 3 Ağustos 1863'te Macaristan'ın Gardony - Agardpuszta adlı bir beldeinde doğdu. Gerçek adı Geyza Ziegler olup yazarlık - gazetecilik kariyerinin geliştiğı 1880'li yıllarda doğduğu köyün adını soyadı olarak alıp bilahare sadece onu kullandı. Önce Katolik kilise eğitimliğı görevini üstlendi (bu sırada en güzel Macar Noel şarkılarından birini yazmıştı), sonrasında ekmeğini gazete yazarlığı, edebî yazarlık, şairlik ve drama yazarlığı gibi alanlarda aradı. 1910'da Macar Bilimler Akademisi'nin muhabir üyeliğine, 1920'de ise onursal üyeliğine seçildi.

2005 yılında Macaristan'da sıra dışı bir halk oylaması yapıldı. Britanya örneğine benzer şekilde düzenlenen Büyük Kitap Kampanyası etkinliğinde Macarlar, en sevilen Macar romanı olarak Gardonyi'nin *Eğri Yıldızları* isimli eserini seçtiler. Kitap, ilköğretim okullarında zorunlu okuma kitabıydı ve filmi de yapılmıştı. Romanda karmaşık aksiyonlu ve romantik bir hayat hikâyesi içerisine yerleştirilerek, onurlu bir ulusal başarı hafızalarda yeniden canlandırılmıştır. Roman, en temel insanî değerler ve tercihler bağlamında aşktan, ihanetten, sadakatten, yurt sevgisi ve yurt savunmasından söz etmekte, ahlakî değerleri ve cesurca mücadele etmeyi öğretmektedir. Kitap, yüz yirmi yıldan uzun bir süredir Macar ulusal kimliğinin oluşturulmasında pay sahibi olurken, kendi döneminde (19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başı), yazarının yetenekleri ve sanatsal büyüklüğü uzun süre tartışma konusu olmuş ve günümüz edebiyat tarihçilerinin değerlendirmelerine göre de en büyük Macar yazarlarının ancak ikinci hatında yer alabilmektedir.

Ancak romanın seçkin yeri ve öndeliğı kesinlikle tesadüfi değildir. Güncelliğini ve sözü edilebilirliğini günümüze kadar ko-

ıklarında Geyza Gardonyi son derecede şaşırmış, hattâ kırıntı
ıklamalarda bulunmuştu. Oysa ki o, kitabını yetişkinler için
zmiş ve içerisinde çağın can alıcı politik ve kamusal soruları-
a yanıt aramıştı. Her ne kadar eserin merkezinde Avrupa bağ-
mında da önemi olan bir Osmanlı-Macar çelişkisi, 1552 Eğri
alesi kuşatma ve savunması yer alıyorsa da; esas itibarıyla ya-
r, romanın doğduğu zamanlarda yeniden ittifak yapan Avrupa
iyük devletlerinin arasındaki rekabet ve de Avrupa bölgesinin
organizasyonu talepleri varken; Macarların, tuhaf ve de eşit
ıklarla düzenlenmemiş bir ittifak içinde birlikte yaşadıkları,
endilerini sadece aldatan, kiblesi belli olmayan Habsburg ik-
darından korunma, özgürlük ve bağımsızlık beklememelerini
lkin eden açık bir analogiyle yazmıştır eserini.

19. yüzyıl sonlarına doğru, Viyana'daki ortak hükümdar
iyle, kısmen de ortaklaşa yönetilen Avusturya-Macaristan
onarşisi'nde işlerin iyiye doğru gitmediği ve Macarlar'ın her
te Avusturya'nın beklentilerine uygun davranmaları durumun-
a da yalnızca kaybeden taraf olacakları kanaati git gide yaygın-
şmaktaydı. Öfke ve birçok kaynaktan beslenen hoşnutsuzluk-
r 1870'li yılların ortaları ve sonlarına doğru giderek bir dış
olitika değerlendirmesini yüze çıkardı. 1875'ten beri sürmekte
an Rus-Türk harbinde Macar hükümeti -müşterek dışışleri ba-
anı Kont Gyula Andraşi'nin, Monarşi'nin Balkanlar üzerindeki
ekisini kuvvetlendiren uzun vadeli politik stratejisi uyarınca-
radan insan için çoğu zaman karmaşık ve istenmeyen ama yine
e hissedilebilir derecede güçlü Rus (ve Alman) dostluğu politi-

kasını sürdürürken, Macar kamuoyu, kendisine saldıran dev Slav ordularına karşı kahramanca direnen bu dost Türk halkı kaderinde kendi kaderini görüyordu. Bu sebeple, 19. yüzyıl çeyreğine gelindiğinde, Macaristan'da Türk dostluğu ve T sempatisi olağanüstü güçlendi, Macar ve Türk dillerinin or kökeni ile ilişkili bilimsel görüşler bunu daha da derinleştirdi.

Gardonyi'nin 1552'de cereyan eden romanının gerçek ta
evveliyatı şöyledir:

Osmanlılar 1541'de Macaristan'ın başşehri Budin'i fethettiler, takip eden yıllarda ise daha birçok kaleyi ve ülkenin diğer kesimini işgal ederek Budin Vilayeti'ni kurdular. Yazar, kalesini savunan roman kahramanlarının kurgulanmış kaderleri üzerinden, Macaristan'ın Osmanlı ve Habsburg iktidarları ve de bölgede hareket eden devasa ordular arasında nasıl çırpındığını göstermektedir. Kaleyi savunanların komutanı İştvan Doboş askerleri –inançlarına göre– Osmanlı ordusunu durdurup geçilemeye zorladıklarında bütün Macaristan'ı, Macaristan'ın geleceğimsiz varlığını, hattâ Avrupa'yı savunduklarına inanmaktadırlar. Romanda Doboş'un dediği gibi: *"Duvarların gücü taştadır, onu savunanların ruhundadır."* Tüm bunların yanında, karşı karşıya gelen Macar ve Türk ordusu birbirlerini liyakatli hasin olarak görmektedir. Her ikisi de kazanmak isterken birbirlerini saygı gösterip değer vermekte ve kendi tarafına ihanet edenleri benzer şekilde yargılamaktadır.

Geyza Gardonyi, bugüne değin en tanınmış tarihî romanı *Eğri Yıldızları*'nı, Peşti Hirlap adlı, modern burjuva düşünceleri yayan, belirleyici role sahip bir başkent gazetesinde 1899 yılından itibaren dizi halinde yayınlamaya başladı ve küçük çaplı çalışmayla 1901 yılında kitap olarak yayınlandı. Romanın a

Romanın tarihsel sadakati örnek değerindedir. Nitekim Gardonyi yazmaya başlamadan önce uzun ve ciddi bir bilimsel araştırma yapmıştır. Romanda görülen Macar mekânlarını (Budin, Eğri, Şopron, Zigetvar, Erdel) baştan başa dolaşmış, İstanbul'da (onun deyişiyle Konstantinopol'de) altı hafta geçirmiştir. Türkler ve Macarlar için önemli olan 16. yüzyıl tarihî olaylarını araştırmış, Viyana Kütüphanesi ve Milli Müze arşivlerinin 16. yüzyıla ait malzemeleri içerisinde Türklerin dinî merasimlerini, gündelik yaşamlarını, konuşma ve sözcük dağarcığını, kültürünü, savaş, giyim kuşam ve beslenmeyle ilgili geleneklerini araştırmıştır. Geride kalan kütüphanesinden öğrendiğimize göre 16. yüzyıla ait tarihi kaynakları ve uyarlamaları da toplamıştır, ki bu eserler 19. yüzyılda keşfedilmiş ve 19. yüzyıl ikinci yarısının tarih biliminde en taze ve en otantiklerden sayılmıştır.

Görg Sereymi'nin 1540'lı yıllarda doğan *Macaristan'ın Yıkılışı Hakkında* isimli çalışmasını okumuş, 1553-1557 yılları arasında Sultan I. Süleyman'ın ziyaretine İstanbul'a giden ve 1568'de Edirne Barışı'nı imzalamış olan elçi Antal Verançıç'ın eserlerini tanımıştır. Benzer şekilde Celalzade Mustafa'nın eserlerini özellikle incelemiş, Lavtacı Şebeştyin Tinodi'nin döneme ait vakayinamesi *Eğri Kalesi Mücadelesi*'nden ve bunun özeti olan *Eğri'nin Hülasesi*'nden Eğri kuşatmasının tüm ayrıntılarını romanına uyarlamıştır. Miklos İştvanfi'nin 17. yüzyıl başında yazılan ve 1868'de yayınlanan *Macaristan Tarihi 1490-1606* isimli muazzam tarihinden yararlanmış, 19. yüzyıl Macar tarih edebiyatı eserlerinden Agoştön Salay'ın *16. Yüzyıldan Dört Yüz Macar Mektubu* isimli derlemesi ve Ferentz Şalomon'un *Türk Fetih Döneminde Macaristan* (1864) isimli kitabına sırtını yaslamıştır.

Karakterlerinin giysilerini ve çarpışmaları otantik bir biçim
yansıtabilmek için çağın Türk kostüm kitaplarını ve silahla
esaslıca incelemiştir.

Öte yandan romana tarihî açıdan otantik bir eser olarak
göğil de doğduğu dönemin (19.-20. yüzyıl dönemeci) bir es
damgası gözüyle bakarsak, tarihçi Gardonyi'nin bir dolu ü
tarihsel şahsiyetin otantik sunumlarını yazar Gardonyi'nin l
gusal tasarımlarıyla ustaca kaynaştırdığı ortaya çıkar. Nite
eserde, esrarengiz ve egzotik mekânlarda cereyan eden ma
ralı eylemleri, yaşamış olduğu kanıtlanabilen kale müdafii
Gardonyi'ye benzer şekilde alt sıralardan kendi öz gücüyle y
selmiştir – Eğri kahramanı Gergey Bornemissa'nın kurgusa
romantik yaşam öyküsü üzerinden izleyebilmekteyiz. Eser
karakterlerin bağlantılarının ve bireysel ilişkilerinin tasvir
bakarsak, *Eğri Yıldızları* 19. yüzyıl sonunun seçkin ve öz
işlenmiş bir ruhbilimsel romandır ve her türlü engeli aşan
aşkın katı romantik hikâyesidir. 16. yüzyıl Macaristan'ında
kadının Eva Tzetzey gibi o kadar çok tehlikeli maceranın içi
sağ salim, sevgili kocasını izleyebilmesini düşünmek çok
dur. Ama 19.-20. yüzyıl dönemecinde, Macar kadınının öz
leşmesinin başlangıcı olan çağda eğer ruhu kuvvetli bir ka
amaçlarına ve aşkına ulaşmaktan hiçbir şey alıkoyamıyorsa
artık şaşırtıcı değildir. Bu arada, çatışma sahnelerinin gerç
tasvirlerinde edebî natüralizmin yazarı ne kadar etkilediği
da herhangi bir edebî simbolizmden, eserin politik yaklaşım
dair ipuçları (19. yüzyıl sonu Macar sorunlarına gönderme
yakalanabilir mi sorusu da incelenmeye değerdir. Nereden
karsak bakalım, Geyza Gardonyi'nin *Eğri Yıldızları* isimli ro
nı aynı zamanda usta işi bir tarihi roman sayılabilir ve 19.

savaşla ilgili sözcükleri not ederek romanın eksiklerini gidermiş ve bir çok yerde de babasının metnini keyfi olarak değiştirmişti. Komünizm döneminde (1945-1990) ise artık sistematik olarak ve enine boyuna tasarlanarak, çok yerde ideolojik ve politik sebeplerle değişiklikler yapılmış ve Gardonyi'nin kaleme aldığı cümleleri tahrif edilmişti.

Devlet Seyçenyi Kütüphanesi (Macar Milli Kütüphanesi) el-yazmaları deposunda romanın, Gardonyi'nin ölmeden önce dikkatle düzelttiği ve ölümünden önceki son basımı yapılmış olan tashihli nüshası mevcut olduğundan, 2005'te Tünde Çastvay'ın redaktörlüğünde basılan yeni edisyon, sonunda Gardonyi'nin arzusuna uygun, ana metine sadık ve filoloji açısından makul metin yerine geri konmuştu.

Gardonyi'nin roman sanatı – bir başka seçkin Macar romancısı Jigmond Moritz'in deyişiyle *“Macar yaşamını tatlı alevlerle zenginleştirmiştir.”* Yine de 20. yüzyıl başlarının savaşa hazırlanan dünyasında dönemin en başarılı yazarlarından biri Eğri'deki evine kapanmış, insanlardan nefret ettiği, gönüllü inzivaya çekildiği hakkında efsaneler doğmaktaydı. Ancak, yazar bunları dağıtmak bir yana bunlardan beslenmeye çalışıyordu. Artık edebiyat ödülleri kabul etmiyor, edebiyat derneklerinin üyeliğini ya da verdiği görevleri üstlenmiyordu. Ardı ardına gelen, edebiyatla ve yayıneviyle ilgili davalara bulaşmış, en yakın dostlarının birçoğunu da kaybetmişti. Modern şiir sanatı teşebbüslerini gittikçe daha yadırgayarak izliyor ve mistik unsurlarla süslenmiş, karmaşık ve çelişkilerden arınamamış doktrinlerine

daha da fazla gömülmüştü. 30 Ekim 1922'de öldüğünde annesi ve iki oğlu yanındaydı. Gülmüştü ve isteği uyarınca, aile fertleri tarafından yıllarca sonra açılabilmişti.

Son talimatında şunu istemişti:

"Yazı masam anıt mezarım olsun. Düşünce ründüğü o yazı masam. Ruhum ve kalbimin he mimin çizgilerinden döküldüğü o yer..."

Ama yine de Eğri kalesinin burçlarından onun için mütevazi bir anıt mezar yapıldı, k *bedeni*" diye okunabilmektedir. Hakikaten de sini ve bağımsızlığı önemseyen Eğrililerin v lerinde sonsuza dek yaşayacaktır. Bu düşünce Türk okuyucular için de değerli ve önemli c Bu düşünceler bize umut veriyor. Umuyoruz ki olan bir milletin, bir zamanlardaki kahraman söz eden bu hikâyeyi anlayışla karşılayacakla cadeleyi, ola ki onların şerefli atalarına karşı dahi.